

JANUSZ DYLSAC

DRUKI Z ZAKRESU TEOLOGII SYSTEMATYCZNEJ
WYTŁOCZONE W OFICYNACH POLSKICH
DO POŁOWY XVI WIEKU

Zwycięstwo nurtu renesansowego w Polsce nie oznaczało całkowitego zerwania z teologią scholastyczną, czego przykłady mamy w postaci zachowanych druków z tego zakresu.

Drukowana książka z teologii systematycznej wchodziła do obiegu w czasie, kiedy metoda scholastyczna ustępowała powoli miejsca innym metodom stosowanym w teologii. Niemniej do połowy XVI w. zdążono jeszcze w Polsce wydać drukiem niektóre dzieła z zakresu teologii spekulatywnej, noszące znamiona stosowania metody scholastycznej w jej fazie schyłkowej.

Teologia scholastyczna jest na ogół pojmowana jako filozoficzna racjonalizacja Objawienia i wiary¹. Za ojca scholastyki uważa się św. Anzelma z Canterbury († 1109). Dwa razy w Polsce do połowy XVI w. wydrukowano jego traktat pt. *Elucidarius dialogicus*. 11 czerwca 1544 r. wytłoczył go Hieronim Wietor, a w roku 1549 Hieronim Szarfenberg². Drugie wydanie jest identyczne z pierwszym. Jest to kompendium wiadomości z teologii scholastycznej, ujęte w bardzo krótkie pytania i odpowiedzi. W krótkim wstępie, zaczynającym się na pierwszej stronie drugiej karty (pierwsza to karta tytułowa), autor oświadcza, że celowo zataił swoje imię, by uniknąć nienawiści ze strony swoich przeciwników. Powiada też, że dzieło to napisał dla swoich uczniów³. Z tego powodu traktat zredagowano w formie dialogu pomiędzy nauczycielem a uczniem. Anzelm porusza w nim wiele tematów teologicznych. Występują też takie tematy, jak np.: "Skąd pochodzą sny?" czy "Jaką substancję posiadają aniołowie?"

¹ Cz. Bartnik. *Teologia chrześcijańska*. W: *Katolicyzm A-Z*. Poznań 1982 s. 368.

² Zob. Katalog nr 10 i 11 (przy końcu artykułu).

³ Zob. Karta A₁.

Podstawowym podręcznikiem teologii scholastycznej był traktat Piotra Lombarda († 1160) pt. *Libri IV Sententiarum*. Został on ułożony w 1152 r. Swoją popularność zawdzięczał nie tyle walorom treściowym, ile wprowadzeniu zmian metodycznych, jakie pod wpływem dialektyki i filozofii dokonywały się na przełomie XI i XII w. w samej teologii. Lombard nie zadowalał się już komentowaniem tekstu biblijnego, jak to czynili jego poprzednicy, lecz podjął ambitną próbę systematycznego przedstawienia na podstawie Pisma św. wizji całego wszechświata i problemów człowieka, analogicznie do tego, jak to czyniły nauki filozoficzne i przyrodnicze⁴. I tak, w księdze pierwszej zestawił naukę "De mysterio Trinitatis"; w drugiej "De creatione humanarum rerum"; w trzeciej "De incarnatione Verbi" i w księdze czwartej "De sacramentis Ecclesiae".

Znane też były inne próby systematyzacji doktryny chrześcijańskiej, mające podobny charakter, ale *Sentencje* Lombarda miały przewagę nad innymi dzięki jasnemu i logicznemu wykładowi oraz przez patrystyczną dokumentację, trafnie dobraną i obfitą. Z tego też powodu stały się szybko podstawowym podręcznikiem szkolnym, komentowanym następnie przez zwolenników wszystkich znanych systemów filozoficzno-teologicznych.

Sentencje Lombarda, znane u nas wcześniej w licznych odpisach rękopiśmiennych, zostały wydrukowane po raz pierwszy w Polsce przez Macieja Szarfenberga w latach 1529-1530 pt. *Sacratissima sententiarum totius theologiae quadrapartita volumina, ab excellentissimo theologorum omnium monarcha*⁵. Poszczególnych części nie tłoczono po kolei, od pierwszej do czwartej. Najpierw Szarfenberg wydrukował, nakładem swojego brata Marka, księgi pierwszą i czwartą. Znamy dokładną datę wydania pierwszej księgi pt. *De mysterio Trinitatis* – 19 grudnia 1529 r. Wprawdzie Maciej omyłkowo wytłoczył rok 1519, lecz już Estreicher poprawił tę datę na rok 1529, ponieważ Maciej Szarfenberg rozpoczął działalność typograficzną w roku 1526, stąd rok 1519 nie może wchodzić w rachubę⁶. Na odwrocie karty tytułowej druku mieści się krótki życiorys Lombarda. Na karcie A₂ dodano "Ad studium Sententiarum adhortatio", w której niejaki "F.M.L." poleca czytanie i studiowanie zdrowych nauk, przeciwstawiając je "truciznom" pseudoproroków: Husa, Wiklefa, Hieronima z Pragi, anabaptystów i "mącieli ewangelicznego pokoju"⁷. W tym samym roku wytłoczono księgę

⁴ Z. Włodk. *Krakowski komentarz z XV wieku do "Sentencji" Piotra Lombarda. Cz. 1: Wstęp historyczny i edycja tekstu księgi I i II.* "Studia Mediewistyczne" 7:1966 s. 126.

⁵ Zob. Katalog nr 6.

⁶ K. Estreicher. *Bibliografia polska*. T. 21. Kraków 1906 s. 397.

⁷ "Purgatos moneo nunc sedulo perlege libros
A mendis multis, quem iuvat esse pium.
Nil moveat pravus, te singula commoda tempens
Etsi tempserit hos, sic scies esse bonas

czwartą: *De sacramentis et signis sacramentalibus*. Również i w tej księdze omyłkowo podano rok druku 1519. Poza informacją o roku wydania (co świadczy niewątpliwie o tym, że księgi pierwsza i czwarta zostały wydrukowane jednocześnie) brak jest jednak w tym druku daty dziennej. Na ostatniej karcie księgi czwartej dodano wierszowany tekst pochwalny na cześć Lombarda oraz Macieja i Marka Szarfenbergów. Wiersz ten pełni również rolę kolofonu⁸.

Dwie następne księgi – drugą i trzecią wytłoczono w tej samej oficynie drukarskiej i w takim samym formacie, w 1530 r. Dzięki dziennym datom znamy dokładnie czas wydania. Najpierw została wydrukowana księga druga *De creatione humanarum rerum* – 27 czerwca 1530 r. Księga trzecia *De incarnatione Verbi* została wytłoczona 6 grudnia 1530 r. Znamy też dwa warianty wydania księgi trzeciej, różniące się od siebie zapisem roku wydania w kolofonie. W wariancie A data brzmi IDXXX⁹, natomiast w wariancie B: MDXXX¹⁰. Wszystkie cztery księgi mają takie same zdobienia karty tytułowej¹¹. Niewątpliwie cała ta edycja *Sentencji* została wydana na użytek profesorów i studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdyż dzieła tego powszechnie używano na tej uczelni jeszcze do połowy XVI w.¹²

Non solet esse bonum semper quod maxima turba
 Laudat, nec mala sunt, quae minus illa probat.
 Frigida longe absunt animis inimica venena
 Pseudoprophetarum toxica nulla bibes. [...].
 Non anabaptistam facient haec te cerebrosum,
 Non turbatorem pacis evangelicae
 Spiritus at mitis solet hinc emergere amico
 Lectori furor hinc, caecus abestque procul.
 Non Hussum spirat, non Vicleff Pseudoprophetas
 Vasa irae domini, Ieronimumque Pragensem
 Non reliquam fecem quae corpus dissociatque,
 Discindit Christi, vivificum atque sacrum. [...].

⁸ "Gnomas finitas cernis Lector studiose,

Quas tibi Lombardus contulit ingenio,
 Matthias vigilans pressit Scharfbergius (!) arte,
 Excudit atque opera sedulo quam potuit
 Sumptibus et Marci contingunt Bibliopolae
 Collegio culto possit ut hisce frui.
 Ambobus dignas aequum est nunc dicere grates
 Marco pro sumptus pro studioque decet".

⁹ Por. egzemplarz w Bibliotece Narodowej, sygn. XVI. Qu. 493.

¹⁰ Por. egzemplarz w Bibliotece Jagiellońskiej, sygn. Cim. 4155.

¹¹ Zob. *Polonia typographica saeculi sedecimi. Zbiór podobizn zasobu drukarskiego tłoczni polskich XVI stulecia*. Z. 12: *Maciej Szarfenberg 1527-1547*. Oprac. H. Bulhak. Wrocław 1981 poz. 46, 51a, 65a, 73a.

¹² M. R e c h o w i c z. *System studiów na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w XV wieku*. ZN KUL 7:1964 s. 6.

Czysty tekst *Sentencji* Lombarda został bardzo szybko zastąpiony przez komentarze do niego¹³. W Polsce do połowy XVI w. nie wydano drukiem ani jednego takiego komentarza, chociaż rękopiśmiennych zachowało się w polskich bibliotekach wiele¹⁴.

Wcześniej niż same *Sentencje* Lombarda, albowiem w 1521 r. wydrukowano w oficynie Jana Hallera skrót tego dzieła, opracowany przez Michała Falkenera z Wrocławia († 1534), pt. *Epithome conclusionum theologialium pro introductione in quattuor libros sententiarum magistri Petri Lombardi... utile*¹⁵. Nie był to przedruk dzieła Lombarda, lecz podręcznikowe streszczenie na użytek magistrów i uczniów. Skrót Wrocławczyka, podobnie jak same *Sentencje*, dzielił się na cztery księgi, a te z kolei na dystynkcje. W księdze pierwszej omówił pojęcie Boga; w drugiej – stworzenie aniołów, człowieka, poruszył zagadnienie duszy ludzkiej, grzechu (na karcie 79 rozważał, jakie są granice posłuszeństwa władzy świeckiej); w trzeciej – wcielenie Chrystusa i etykę; w czwartej – sakramenty. Autor umieścił w dziele także deklarację prawowierności¹⁶.

Sentencje Piotra Lombarda pozostały jeszcze w użyciu przez cały wiek XVI¹⁷. Niemniej jednak pojawiały się obok nich drukowane książki teologii systematycznej innych autorów. Nie było ich wiele. Reprezentowały jednak główne nurty scholastyki panujące w Polsce, szczególnie tomizm i skotyzm.

Młodszy od Lombarda św. Tomasz z Akwinu († 1274) "doczekał" się w Polsce do połowy XVI w. druku tylko jednego dzieła. Już u zarania polskiego druckarstwa, bo w latach 1476-1482 Kasper Elyan wytłoczył we Wrocławiu jego dzieło pt. *De articulis fidei et ecclesiae sacramentis*¹⁸. Święty Tomasz wyjaśniał w nim w katechizmowy sposób podstawowe prawdy wiary. Przytaczał przy tym błędne opinie co do danej prawdy. Jak zaznaczono wyżej, było to jedyne dzieło św. Tomasza z Akwinu wydrukowane w Polsce do 1550 r. W omawianym okresie dzieła i myśli Akwinaty nie były jeszcze tak popularne, jak to miało miejsce w

¹³ M. R e c h o w i c z. *Po założeniu Wydziału Teologicznego w Krakowie (wiek XV)*. W: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. T. 1: *Średniowiecze*. Lublin 1975 s. 112.

¹⁴ "W bibliotekach świata jest ponad 1400 komentarzy. W samej Bibliotece Jagiellońskiej do wieku XV doliczyć się można ok. 166 komentarzy" (tamże).

¹⁵ Zob. Katalog nr 5.

¹⁶ Karta L₂.

¹⁷ R e c h o w i c z. *Po założeniu Wydziału Teologicznego* s. 114.

¹⁸ Zob. Katalog nr 1.

2. połowie XVI, a zwłaszcza XVII w.¹⁹ O jego wartości w tym okresie jeszcze się dyskutowało.

Odbiciem tych dyskusji jest dzieło Macieja Waleriana z Warszawy, który jest znany z walk o język grecki na Akademii Krakowskiej²⁰. Jego *Concio de divo Thoma Aquinate in qua obiter disputatur utrum magis expediat theologo philosophari an retoricari* zostało wydrukowane prawdopodobnie przez Hieronima Wietora w 1534 r.²¹ Maciej Walerian pisze o Tomaszu jako o człowieku, który napisał najbardziej uczone książki teologiczne, szczególnie o Trójcy Świętej, o wiedzy o Bogu, aniołach, o wolnej woli i przeznaczeniu²². Zachwala Tomasz jako mówcę, gramatyka, filozofa, teologa, przyrównując go do sławnych postaci świata antycznego (Sokratesa, Arystotelesa, Demostenesa, Diogenesa, Cyncerona) i patrystycznego (Cypriana, Bazylego, Hieronima, Chryzostoma)²³.

Nie wydrukowano natomiast w Polsce do 1550 r. żadnego dzieła innego wielkiego scholastyka – Jana Dunsza Szkota († 1308), ojca kierunku zwanego od jego nazwiska skotyzyzm. Tłoczono u nas jednak dzieła zwolenników skotyzyzmu, czego przykładem jest książka Alberta Fantiniego († 1516), franciszkanina i profesora Akademii Krakowskiej, pt. *Introductio in doctrinam doctoris subtilis modos distinctionum et identitatum alios quoque terminos obscuriores eiusdem doctrinae declarans, antiquorum scotisantium dicta solvens rationibus quorundam recentiorum quibus impugnantur solutis in gymnasio Cracoviensi congesta*. Wydrukowano je dwukrotnie: w 1515 r. w oficynie Floriana Unglera i w 1519 r. w warsztacie Wietora²⁴. Było to więc typowe wprowadzenie do nauki Szkota przeznaczone dla środowiska uniwersyteckiego w Krakowie, i chociaż większą część książki stanowią treści filozoficzne, to jednak wprowadzenie ma również charakter teologiczny.

Tylko fragmenty pozostały z dziełka św. Bonawentury († 1274) pt. *Breviloquium*, wydrukowanego w 1512 r. przez Floriana Unglera²⁵. W dziele tym Bonawentura podaje zarys teologii w siedmiu rozdziałach, wyprowadzając w ory-

¹⁹ R e c h o w i c z. *Po założeniu Wydziału Teologicznego* s. 114: "[Sentencje] zdecydowanie usunęła z nauczania dopiero «Summa» św. Tomasza, przyjęta jako tekst wykładu po reformie Dobrocieskiego w 1604 r. Zdecydowało o tym nie tylko powszechne zwycięstwo tomizmu jako szkoły, która bardziej konsekwentnie łączyła filozofię z teologią, ale również emulacja Akademii Krakowskiej ze szkołami teologicznymi jezuitów. Zakon ten, adoptując tomizm i teologię pozytywną, śmiało dystansował średniowieczne pozycje Uniwersytetu".

²⁰ Zob. R. Ś w i ę t o c h o w s k i. *Szkolnictwo teologiczne dominikanów*. W: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. T. 2 cz. 2. Lublin 1975 s. 269-270.

²¹ Zob. Katalog nr 7.

²² Karta B₄.

²³ Zob. Karty: B₂, B₃ i B₄.

²⁴ Zob. Katalog nr 3 i 4.

²⁵ Zob. Katalog nr 2.

ginalny sposób wszystkie prawdy z prazasady i budując w ten sposób "odgórnie" teologię. Poszczególne rozdziały zawierały naukę o Trójcy Świętej, stworzeniu świata, zniszczeniu grzechu, wcieleniu Słowa, łasce Ducha Świętego, sakramentach i końcowym sądzie. Niestety, z polskiego wydania zachowały się tylko 2 karty. W istniejącym fragmencie znajdują się dwa drzeworyty przedstawiające Orła polskiego i herb Krakowa²⁶.

W omawianym okresie środowisko Akademii Krakowskiej opowiadało się raczej po stronie skotyzmu, a nie tomizmu, zwłaszcza w nauce na temat niepokalanego poczęcia. Uniwersytet Jagielloński nie pozostał bierny na echa walki, jaką za i przeciw tej prawdzie prowadziły ośrodki teologiczne na Zachodzie²⁷. Odbiciem walki o wyższą prawdę wiary było dzieło bożogrobca Stanisława z Łowicza († 1540), wydrukowane w oficynie unglerskiej 15 grudnia 1538 r. pt. *De gloriosae Virginis Mariae Dei Genitricis immaculata conceptione... assertio*²⁸. Jak wskazuje sam tytuł, Stanisław z Łowicza był zdecydowanym zwolennikiem niepokalanego poczęcia Maryi. Doktrynę o niepokalanym poczęciu stara się wyłożyć logicznie, zaczynając od upadku pierwszych rodziców, skutków grzechu pierworodnego. Mocno podkreśla pośrednictwo Matki Najświętszej: "Virgo autem Maria est proxima mediatrix. Quoniam quicquid est causa causae, etiam est causa causati"²⁹.

Bardzo interesującym dziełem z zakresu teologii systematycznej była książka Jakuba z Walencji († 1490) pt. *Theologicalis quaestio universalis egregiae praeclara, doctrinalis et isagogica*, którą w Polsce wydrukował Maciej Szarfenberg 30 kwietnia 1538 r.³⁰ Traktat ten opracował i podał do druku Grzegorz ze Stawiszyna, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Polski teolog w przedmowie zaznacza, że wykładając psalmy Dawida i pieśni Salomona natrafił na miejsca

²⁶ Fragment znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej, sygn. Cim. 4005.

²⁷ Immakuliści, czyli zwolennicy niepokalanego poczęcia, wśród których większość była franciszkanami, zarzucali dominikanom, że ci bronią fałszywej nauki, bo niezgodnej z tym, co zostało przyjęte na soborze w Bazylei. Otóż uchwała soborowa, przyjęta na 36 sesji (tylko 21 sesji Soboru w Bazylei zostało uznanych przez papieży), nie otrzymała rangi ogłoszenia dogmatycznego, tylko deklaracji. Problem został więc otwarty i dlatego zarzut przeciwko przeciwnikom niepokalanego poczęcia (tzw. makuliści) nie był w pełni słuszny. W atakach kierowanych przeciwko dominikanom i wyznawanemu przez nich tomizmowi pojawił się argument, że cała doktryna św. Tomasza nie jest w pełni prawdziwa, skoro zawiera tezy z punktu widzenia wiary niesłuszne. Dopiero papież Sykstus IV († 1484), sam franciszkanin, przyczynił się poważnie do rozpowszechnienia święta Niepokalanego Poczęcia i do jego kultu, podnosząc bullą z roku 1476 to święto do rangi przysługującej świętu Bożego Ciała. Por. K. G ó r s k i. *Dzieje życia wewnętrznego w Polsce*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. T. 1. Lublin 1969 s. 329; M. R e c h o w i c z. *Polska myśl teologiczna w średniowieczu*. W: tamże s. 240; S. S w i e ż a w s k i. *Dzieje filozofii europejskiej w XV wieku*. T. 6: *Człowiek*. Warszawa 1983 s. 434-435.

²⁸ Zob. Katalog nr 9.

²⁹ Karta S₇.

³⁰ Zob. Katalog nr 8.

niezrozumiałe, które wyjaśnił mu dopiero komentarz Jakuba z Walencji. To zachęciło go do wydania drukiem teologicznego traktatu Jakuba. Treścią traktatu był rozbiór pytania: "Utrum solus Christus sit... humanae naturae reparator et largitor omnium bonorum?" Autor dowodził metodą scholastyczną. Zbijał twierdzenia przeciwne, opierając się na powagach świata antycznego, starożytności pogańskiej, a także na *Sentencjach* Lombarda, co zaznaczył już w tytule, oraz na dziełach Jana Damasceńskiego³¹. Śledząc treść książki, dostrzec można wielkie poważanie, a wręcz zachwyty Jakuba dla Lombarda³².

Druki z zakresu teologii systematycznej stanowią najmniejszą część książek teologicznych, jakie wydrukowano w Polsce do połowy XVI w. Zmalało już zapotrzebowanie na tego rodzaju pozycje książkowe. Okres renesansu i reformacji zmuszał teologów do szukania nowej metody teologii, innego rodzaju książek. Książka scholastyczna nie nadawała się do polemiki z protestantami. "Na czasie" były książki potrzebne do tej polemiki. Ponadto w Polsce silny był w teologii nurt humanistyczny. Teologia scholastyczna powoli ustępowała miejsca, jakkolwiek nie bez oporu, temu nowemu nurtowi. Humanści, z Erazmem z Rotterdamu na czele, odnosili się do scholastyki niechętnie, a niejednokrotnie wręcz wrogo. Szczególnie, co jest zrozumiałe, miało to miejsce w środowisku erasmiańskim. Nie znaczy to jednak, że scholastycy tak łatwo godzili się na porażkę. Świadczą o tym omawiane wyżej dzieła. Chociaż nie było ich wiele, to jednak reprezentują główne kierunki scholastyczne: anzelmianizm, tomizm, skotyzm, augustynizm XIII w. Na szczególną uwagę zasługuje podjęcie się przez Szarfenbergów tłoczenia *Sentencji* Piotra Lombarda. Trzeba także zaznaczyć, że drukowano wiele pozycji filozoficznych, wśród których były fragmenty teologiczne. Nie można pominąć też faktu, że liczne książki teologiczne z innych zakresów "zbudowano" na metodzie scholastycznej. Miało to miejsce szczególnie w drukach z teologii praktycznej.

KATALOG KSIĄŻEK TEOLOGII SYSTEMATYCZNEJ
WYDRUKOWANYCH W OFICYNACH POLSKICH W LATACH OK. 1475-1550

Niniejszy wykaz druków jest sporządzony w porządku chronologicznym. Daty ustalone na podstawie badań bibliograficznych są umieszczone w nawiasie. Przy sporządzaniu katalogu zastosowano pełny zapis bibliograficzny tytułu według oryginalnej pisowni, uwypuklając dużymi literami imię i nazwisko autora książki. Jeżeli autor nie został wymieniony w druku, a znany jest z innych źródeł,

³¹ Por. tamże.

³² Karta C₂.

umieszczono go na pierwszym miejscu w nawiasie. Po datach, tytułach i nazwiskach autorów następuje informacja o miejscu wytłoczenia dzieła i format, w jakim ukazała się dana pozycja teologiczna. Jeżeli impresor jest znany z badań typograficznych, jego nazwisko znajduje się w nawiasie. Spis chronologiczny uzupełnia informacja o obecnej lokalizacji danej książki. Cyfra przy sigli biblioteki oznacza liczbę egzemplarzy omawianego dzieła, znajdujących się w tejże bibliotece.

WYKAZ SKRÓTÓW BIBLIOTEK POLSKICH

BBK	– Biblioteka Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie.
BCzap	– Muzeum Narodowe w Krakowie. Zbiory Czapskich.
BCzart	– Muzeum Narodowe w Krakowie. Zbiory Czartoryskich.
BG	– Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk.
BJ	– Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.
BK	– Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk.
BKUL	– Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
BN	– Biblioteka Narodowa w Warszawie.
BOs	– Biblioteka Polskiej Akademii Nauk Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.
BPK	– Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie.
BPW	– Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy.
BRP	– Miejska Biblioteka Publiczna im. E. Raczyńskiego w Poznaniu.
BSL	– Biblioteka Seminarium Duchownego w Lublinie.
BSPi	– Biblioteka Seminarium Duchownego w Płocku.
BSWI	– Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku.
BŚ	– Biblioteka Śląska w Katowicach.
BUT	– Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.
BUW	– Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego.
BUWr	– Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego.

K A T A L O G

- 1) (1476-1482) [THOMAS DE AQUINO]: Summa de articulis fidei et ecclesie sacramentis.
(Elyan). 4°.
BG BUWr
- 2) (1512) [BONAVENTURA]: Breuiloquium.
(Ungler). 4°.
BJ
- 3) (1515) [ALBERTUS FANTINUS]: Introductio in doctrinam doctoris subtilis modos distinctionum et identitatum alios quoque terminos obscuriores ejusdem doctrinae declarans, antiquorum scotisantium dicta soluens rationibus quorundam recentiorum quibus impugnantur solutis in gymnasio Cracouiensi congesta.
Ungler. 4°.
BUW
- 4) (1519) Toż.
(Wietor). 4°.

BCzap BK BUW

5) 1521

Epithoma conclusionum theologialium pro introductione in quatuor libros sententiarum magistri Petri Lombardi episcopi parisiensis admodum vtile, in florentissimo studio Cracoviensi elucubratum... per MICHAELEM VRATISLAVIENSEM, sacrarum literarum professorem, Minoris Collegij Cracouiensis collegiatum, canonicum ecclesie collegiate sancti Floriani.

Haller. 4°.

BBK BCzap BCzart BJ³ BK BKUL BN BOs⁵ BPW BRP BŚ BUW³

6) 29 XII 1529–6 XII 1530

Sacratissima Sententiarum Totivs Theologiae quadripartita volumina, ab excellentissimo Theologorum omnium monarcha edita PETRO LOMBARDO parisiense episcopo, cum marginalibus Bibliae, canonum authorum, concordancijs illustrata. Invenies Praeterea singularum distinctionum proximo folio titulos, annexis in fine postea rithmis quibusdam, quorum dictio quelibet, distinctionem argumentumque faberrime compendiosissimeque indicat legenti, quod et sequentibus libris tribus esse factitatum videbis.

Maciej Szarfenberg. 4°.

BCzart BJ BK BN BOs³ BPW BSL BUW

7) 1534

Concio de divo Thoma Aquinate, in qua obiter disputatur: utrum magis expediat Theologo Philosophari an Reticari. Authore MATTHIA VALERIANO PRAEDICATORIO.

(Wietor?). 8°.

BN

8) 30 IV 1538

IACOBIDE VALENTIA, Episcopi Christopolitani, Theologiae professoris, clarissimi uiri, in omni genere philosophiae doctissimi atque disertis, in linguis, Latina necnon Hebraea, theologialis quaestio uniuersalis egregia praeclara, doctrinalis, et isagogica. Omnibus studiosis proficere cupientibus orthodoxe et catholicae in ipsa theologica doctrina atque lectione omnium librorum sacrae scripturae simul ac in uniuersis quatuor libris sententiarum nostri Petri Lombardi atque ipsius Ioannis Damasceni non parum utilis et necessaria. Recenter In Lycem Prodit de suis latebris, hoc est de libro originali sui autoris; cuius vero opera id factum fuerit, sequens pagina, praefacionem operis continens, tibi demonstrabit Candide Lector.

Maciej Szarfenberg. 8°.

BCzart BJ BKUL

9) (Po 15 XII 1538)

[STANISLAUS DE ŁOWICZ – BIEDA]: Elenchus Contentorum In Hoc Enchiridio De gloriosae virginis Mariae, dei genitricis immaculata conceptione, fidelis et catholica assertio. Contiones item tres de eadem conceptione ad populum habitae. In calce adiecta sunt quaedam religiosorum et qui monasticam professi sunt vitam instituta.

Wdowa Unglerowa. 8°.

BCzart BOs² BPK

10) 11 VI 1544

[ANSELMUS CANTUARIENSIS]: Elucidarius Dialogicus, Omnibus Sacrae Theologiae studiosis perutilis et necessarius, tum infinitarum et quidem antiquarum quaestionum nodos accurate explicans.

Wietor. 8°.

BCzart BG BJ² BN BOs² BSPi BSWi BUT

11) 1549

Toż.

Hieronim Szarfenberg. 8°.

BCzart BJ BN BOs³

PUBLICATIONS ON SYSTEMATIC THEOLOGY PRINTED IN THE POLISH PRESSES
BEFORE THE MIDDLE OF THE 16TH CENTURY

S u m m a r y

In the earliest period of printing in Poland (ab. 1475-1550) only nine books on systematic theology were published (two of these had two editions). Against the total of 500 theological prints in that period, the number is indeed small. Demand for such books had dwindled. The Renaissance and the Reformation forced theologians to search for a new theological method. Books based on the scholastic method were not suited for anti-Protestant polemic. Furthermore, the humanistic trend in theology was very strong in Poland. Scholastic theology was gradually giving way to the new approach. However, that is not to say that the scholastics easily accepted the defeat. This is evidenced by the works of systematic theology under discussion here. They were not numerous, but they represented the major directions of scholasticism: Anselmianism, Thomism, Scotism, 13th century Augustinianism. Particularly noteworthy is the Scharfenbergs' decision to print Peter Lombard's Sentences. It also has to be added that many philosophical works included long theological passages.

Translated by Adam Pasicki